

בתי חולים, מועדוניות, פרויקטים עם השכבה הבוגרת ותרומה לקהילה. מפעל זה הפך למפעל מסורתי בסיום שנת השירות בגרעין אחים, אליו נערכים חברי הגרעין בחודש האחרון של שנת הפעילות.

על התרומה של אותו גרעין לעקרונות התנועה ולפעילות התנועה נכתב בספר התנועה:

במבט לאחור אפשר להבין כי התחזקות גרעין אחים, בזכות עלייה במספר הגרעינרים וגיבושו החברתי של הגרעין, הובילה לשיח ערכי על מעורבות גרעין אחים בחברה הישראלית. (לוי, 2017, עמ' 77).

עד שנת 2011 היה גרעין אחים מסלול ההגשמה היחיד בתנועת האיחוד החקלאי, דבר המעיד על מקומו וחשיבותו בתהליך החינוכי בתנועה. בשנת 2011 נוסף מסלול הגשמה במסגרת גרעיני נח"ל. הקבוצה הראשונה שיצאה למסלול הנח"ל במסגרת הצבא היו בוגרי גרעין אחים, כהמשך למסלול שנת השירות.

שנת שירות בפריחה

תנועות נוספות מצטרפות – שנות התשעים

בשנות ה-90' כבר הייתה שנת השירות דבר מקובל וידוע. גרעיני שנת השירות של נוער הצופים, גרעיני עודד של חטיבת בני המושבים וגם חוות ההכשרה של הנוער העובד והלומד היו עובדה קיימת בשטח, חלקם עם מסורת רבת שנים וחלקם מסלולים צעירים וחדשים בשדה שנות השירות.

בסוף שנות ה-90' כבר אין חושבים שגרעיני שנת שירות הם השלמה לנח"ל. שנת השירות הופכת לנתיב המרכזי ביעדי

ההגשמה התנועתיים. בוגר תנועה הבוחר ביציאה לשנת שירות, הוא הבוגר שבוחן את דרכו בחיים לאור ערכיו התנועתיים. וככזה, הוא המגשים התנועתי. (אבן, 2014, עמ' 93).

בשנים אלה היו תנועות הנוער כולן עסוקות בבחינת יעדי ההגשמה. לצד המשכיות יציאת גרעיני נח"ל לקיבוץ ולהתיישבות המשיכו התנועות לעסוק בשאלת מסלולי ההגשמה ובבחינה של מסלולים נוספים, כחלק מהתמודדותן עם משימות לאומיות. בין אלה היו קליטת גלי עלייה מחבר העמים ומאתיופיה, פיתוח תעשייה ישראלית, אינטגרציה בין שכבות האוכלוסייה ושמירה על הדמוקרטיה. תנועות הנוער כולן עסקו בתרומה לקהילה ובמעורבות בקהילה במסגרת פעילות התנדבותית, אם בעשייה התנועתית או במסגרת מסלול הגשמה. נעם אבן מתאר כי התנועות הגדירו הגשמה זו כ"הגשמה חדשה". הכוונה בהגשמה חדשה הייתה בין היתר ריבוי אפשרויות להגדרה של הגשמה ולא רק במסגרת חיים שיתופיים-חקלאיים, ההכלה של שנת שירות כמסגרת הגשמה ולא שלב בדרך אליה, ודגש על חינוך ותרומה לקהילה. (אבן, שם, עמ' 97).

כחלק מתפיסת ההגשמה החדשה נפתחו בשנים אלה ועד תחילת שנות האלפיים מסלולי שנת שירות בתנועות נוער נוספות: תנועת המחנות העולים ותנועת השומר הצעיר, תנועת הנוער הלאומי ותנועת בית"ר, תנועת בני עקיבא, ותנועת המכבי הצעיר. משימות שנות השירות כוונו כתרומה לקהילה ולחברה, ומוקמו בפריפריה גאוגרפית או חברתית. במסגרת שנות השירות פעלו המתנדבים הן בהדרכה תנועתית והן במשימות קהילתיות מגוונות. בתנועת הנוער העובד והלומד, בתנועת המחנות העולים וכן בתנועת השומר הצעיר, היווה מסלול שנת השירות שלב בדרך להגשמה כדרך חיים, והצטרפות עתידית לקבוצות בוגרים של התנועה ולדרך החיים השיתופית.

מסלול חדש נולד – מכינות קדם-צבאיות
לצד צמיחת מסלולי שנת השירות בתנועות הנוער ובתנועה
הקיבוצית נולד בסוף שנות ה-80 "שחקן חדש" בזירת מסלולי
ההתנדבות, והוא המכינות הקדם-צבאיות.

המכינה הקדם-צבאית הראשונה הייתה מכינת בני דוד ביישוב
עלי שבמטה בנימין, שנפתחה בשנת 1988. המכינה הוקמה כמכינה
דתית על ידי שני רבנים, אלי סדן ויגאל לוינשטיין, במטרה לאפשר
לצעירים מזרם הציונות הדתית להתגייס לצבא לאחר תהליך של
חיזוק זהותם הדתית וחיזוק ערכים תורניים. מכינת עלי הייתה
החלוצה בתחום המכינות הקדם-צבאיות, ולאחריה נפתחו בזו אחר
זו מכינות נוספות. בשנת 1997 פעלו בישראל שש מכינות דתיות,
אחריהן נפתחה המכינה החילונית הראשונה ביישוב נילי.

באתר האינטרנט של המכינות הקדם-צבאיות נכתב כי אלה הוקמו
מתוך מטרה להצמיח אזרחים אשר רואים בעצמם כחלק משמעותי
מהחברה ובעלי יכולת השפעה על עיצובה, מתוך נכונות לשאת
במשימות ובאתגרים הלאומיים בתחומי הביטחון, החברה והחינוך.
מטרת שנת המכינה היא לעזור בעיצוב הזהות האישית של כל אחד
ואחת שמגיע ללמוד במקום ובפיתוח תפיסת עולם שמבוססת על
חשיפה לעולמות תוכן רבים.

המכינות מתחלקות לשלושה סוגים: מכינות דתיות תורניות,
לבנים או לבנות – מיועדות לבוגרי ישיבות תיכוניות, בוגרות
אולפנות או בוגרי בתי ספר תיכוניים דתיים; מכינות כלליות –
מיועדות לבוגרי י"ב חילוניים או מסורתיים המעוניינים לחיות
במסגרת משותפת לבנות ובנים.

מכינה קדם-צבאית היא מסלול של 10 חודשים, אליו מצטרפים
מסיימי י"ב במסלול של דחיית שירות. הפעילות במכינה מתחלקת
לשלושה תחומים: הראשון – לימודים, אשר מטרתם הרחבת
אופקים, פיתוח מודעות לסביבה ולחברה. הלימודים במתכונת
סדנאות ועוסקים בתחומים רבים כמו יהדות, ציונות, החברה

הישראלית, פסיכולוגיה, כלכלה ועוד. הלימודים תופסים את מרבית ימי הפעילות והשעות, ומהווים את ליבת הפעילות במכינה. השני – עבודה קהילתית. החניכים במכינות עוסקים בעבודות התנדבות בקבוצות אוכלוסייה מוחלשות, בין היתר באמצעות חונכות אישית, הפעלת חוגים, עזרה בשיעורי בית ופרויקטים נוספים. ימי ההתנדבות ושעות ההתנדבות תופסים אחוז קטן מימי הפעילות במכינה לאורך השנה. השלישי – חיי קבוצה. החניכים במכינה הם חלק מקבוצה, ובמרבית המכינות זו קבוצה גדולה בת עשרות חברים. החניכים שותפים בתהליכי קבלת החלטות הנוגעות לקבוצה, וכן מעורבים בקביעת התכנים והפעילויות המועברים במכינה.

ברוק וקליבנסקי (2020) מתארות במאמרו כי הגידול במספר המכינות לאורך השנים הביא לתהליכים של מיסוד ותמיכה. עד שנת 1999 התקיימו המכינות באמצעות תמיכות פרטיות וציבוריות. בשנה זו התקבלה החלטת ממשלה בנושא תקצוב חניכים במכינות הקדם-צבאיות. ההחלטה הייתה כי המכינות יתוקצבו לפי מספר החניכים בכל אחת מהן ("סל לאור"). בשנת 2008 נחקק חוק המכינות הקדם-צבאיות, ובשנת 2009 נקבעו תקנות המכינות הקדם-צבאיות, להכרה במכינות ולאופן תקצובן.

חוק המכינות הקדם-צבאיות (2008) הגדיר את המכינות כ"מסגרת חינוכית המיועדת בעיקרה למיועדים לשירות ביטחון וליוצאי צבא, ומטרתה הן הכנת החניכים לשירות מלא בצבא ההגנה לישראל וחינוך למעורבות חברתית ואזרחית". (ויניגר, 2017).

מתחילת שנות האלפיים ועד היום נמצאות המכינות בגידול מתמיד. כיום קיימות 54 מכינות מאושרות על ידי משרד החינוך ומשרד הביטחון, בחלקן מספר החניכים אף גדול ממספר ההקצאות ומהתקצוב של משרד החינוך. בשנת 2007 תוקצבו 1,300 חניכים, ובשנת 2017 תוקצבו מעל 3,100 חניכים. נכון לשנת 2018 השתתפו במכינות למעלה מ-4,000 חניכים. (ויניגר, שם).

הגידול המואץ במספר המכינות הביא לגידול במספר המשתתפים במכינות הקדם-צבאיות, דבר המשפיע לשלילה על מספר המשתתפים בשנות השירות, לרבות שנות השירות בתנועות הנוער.

הסדרה ומיסוד של שנת השירות

תקנת התמיכה בשנת השירות – שנות האלפיים
מתחילת הפעלת מסלולי שנת השירות בשנות השישים במאה העשרים ועד לתחילת המאה ה-21 הופעלה שנת השירות במימון התנועות בתוספת תמיכה ומימון של התנועה הקיבוצית. זו הייתה שותפה במימון ובהפעלה בעיקר של התנועות הסוציאליסטיות ("התנועות הכחולות"): הנוער העובד והלומד וחיבת בני המושבים, המחנות העולים והשומר הצעיר.

במהלך שנות ה-90, בעקבות אי-הסכמות עם התנועה הקיבוצית וויכוח בדבר תפקידו ונחיצותו של מסלול הנח"ל, חל תהליך של היפרדות התנועות מהתנועה הקיבוצית ועצמאות כמעט מוחלטת שלהן בהפעלת מסלולי שנת השירות. תנועות הנוער הפעילו את מסלולי שנת השירות במסגרת התקציב שהוקצה לכלל הפעילות החינוכית של התנועה, ותחת הקצאת מכסות של משרד הביטחון לדחיית שירות. מרבית מסלולי שנות השירות של תנועות הנוער פעלו מאז באופן עצמאי, וחלק קטן המשיכו לפעול בשיתוף או באמצעות התנועה הקיבוצית.

בשנים אלו הרחיבה התנועה הקיבוצית את אפשרויות שנת השירות שאינה בתנועות הנוער למסגרות מגוונות. מסלולי שנת השירות שהופעלו על ידי התנועה הקיבוצית לא היו עוד רק במסגרות התיישבותיות-חקלאיות כי אם גם בכפרי נוער ופנימיות, במוסדות טיפוליים ושיקומיים, בגופים וארגונים ירוקים ובמוסדות למעורבות חברתית. בפני מסיימי י"ב, אשר החליטו לדחות את הגיוס בשנה